

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА У РЕЗОЛЮЦІЯХ І РІШЕННЯХ З'ЇЗДІВ, КОНФЕРЕНЦІЙ ТА ПЛЕНУМІВ ЦК КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ (1943-1982 рр.)

Розглянута офіційна позиція радянської влади у сфері національної політики протягом 1943-1982 рр., проаналізовано резолюції і рішення з'їздів, конференцій та пленумів ЦК Комуністичної партії України. Виокремлено документи центральної влади в УРСР, які стосуються національної політики. На їх основі охарактеризовано особливості впровадження національної політики партії в УРСР.

Ключові слова: національна політика радянської влади, Комуністична партія України, КПУ.

Рассмотрена официальная позиция советской власти в сфере национальной политики в течение 1943-1982 гг., проанализированы резолюции и решения съездов, конференций и пленумов ЦК Коммунистической партии Украины. Выделены документы центральной власти в УССР, касающиеся национальной политики. На их основании охарактеризованы особенности внедрения национальной политики партии в УССР.

Ключевые слова: национальная политика советской власти, Коммунистическая партия Украины, КПУ.

The study deals the official position of the Soviet power in field of national policy during 1943-1982 years, the resolutions and decisions of congresses, conferences and plenums of the Central Committee of the Communist Party of Ukraine are analyzed. The documents relating the national policy of central government in the Ukrainian SSR were allocated. On their basis were made the characteristic features of implementation of national policy of the Party in the Ukrainian SSR.

Keywords: national policy of the Soviet government, the Communist Party of Ukraine, CPU.

Одним із основоположних показників реалізації національної політики радянської влади є документи, прийняті верховною владою республіки у цій сфері. Аналізуючи їх можна побачити, чим користувалась адміністрація на місцях для впровадження лінії партії у життя.

Метою дослідження є аналіз резолюції та рішень з'їздів, конференцій та пленумів ЦК Комуністичної партії України протягом 1943-1982 рр. Поставлено завдання виокремити документи центральної влади в УРСР, які стосуються національної політики, охарактеризувати їх.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1943-1982 рр. Нижня хронологічна межа обумовлена визволенням території Донбасу: Сталінська (з 1961 р. – Донецька) та Ворошиловградська (1958-1970 рр. – Луганська) області, – радянськими військами

від нацистських окупантів. Верхня межа визначається 1982 р. – смертю Л. І. Брежнєва.

За часів радянської влади видавалися збірки документів: «Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898-1986)», де були зібрані документи масштабу СРСР [1]. Що стосується УРСР, то у Києві друкувалася «Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК» (1977 р.) [2] та «Комуністична партія України: з'їзди і конференції» (1991 р.) [3].

Питання висвітлення національної політики радянської влади на сторінках офіційних документів органів влади вивчено багатьма українськими науковцями. Наприклад, у 1997 р. під редакцією П. С. Соханя була видана «Етнонаціональна історія України в документах та матеріалах» [4].

Корисним у вивченні даної теми є публікація В. Ф. Панібудьласка «Національні процеси в Україні. Історія і сучасність: Документи і матеріали: довідник» [5].

Як відомо, влада в Радянському Союзі була строго підпорядкована центру – Комуністичній Партії Радянського Союзу (до 1952 р. Всесоюзна Комуністична Партія (більшовиків)), який знаходився в Москві. Усі резолюції та рішення її з'їздів, конференцій та пленумів одразу дублювалися на республіканському рівні з урахуванням етнічних та адміністративних особливостей, і далі на місцях. Тож, документи Комуністичної партії України (до 1952 р. Комуністична Партія (більшовиків) України) є важливим джерелом для вивчення втілення національної політики радянської влади на території Української Радянської Соціалістичної Республіки.

Із постанови пленуму ЦК КП(б)У, який проходив у Києві 15-17 серпня 1946 р., «Про рішення ЦК ВКП(б) щодо звіту ЦК КП(б)У «Про підготовку, підбір та розподіл керівних партійних та радянських кадрів в українській партійній організації» можемо бачити, що республіканське керівництво було стурбовано недоукомплектованістю партійних та радянських органів та наполягало, щоб штат наповнювали місцевим населенням [2, с. 173]. Пленум ЦК КП(б)У вимагав від Політбюро та Оргбюро ЦК(б)У, обкомів, міськкомів, райкомів і всіх первинних партійних організацій посилити боротьбу на ідеологічному фронті за «чистоту» марксистсько-ленінської теорії, проти всіляких проявів ворожої буржуазно-націоналістичної ідеології. Викривати у друці та усних виступах прояви буржуазного націоналізму, піддавати критиці буржуазно-націоналістичні «збочення» історії України М. С. Грушевського та його школою. Наказував публікувати в газетах та журналах статті, які показували б наукову неспроможність та політичну шкоду історичних концепцій М. С. Грушевського. Разом із цим пленум наказував організувати роботу зі складання «достовірної наукової історії» України та української літератури та вжити заходів із метою докорінного покращення роботи інститутів громадських наук Академії наук УРСР [2, с. 174].

Щодо розквіту України, який, як стверджує партія, прийшов саме зі встановленням на

всій її етнічній території радянської влади, йдеться на сторінках постанови «Про підсумки звітів та виборів керівних партійних органів і заходів з подальшого покращення організаційно-партійної та масово-політичної роботи партійних організацій України» пленуму ЦК КП(б)У, що відбувся у Києві 28 лютого – 3 березня 1951 р. Тут зазначається, що «у братській сім'ї народів Радянського Союзу, при величезній допомозі та невпинному піклуванні ЦК ВКП(б), Союзного уряду, великих успіхів у господарському й культурному будівництві досягла Радянська Україна» [2, с. 390]. Далі йдеться: «минулий 1950-й рік був роком подальшого підйому народного господарства і культури Радянської України... Виконуючи рішення партії з ідеологічних питань, партійні організації України покращили роботу з розвитку української радянської, національної за формою та соціалістичною за змістом культури...» [2, с. 391]. Навіть у 1951 р. пленум зауважує, що деякі міськкоми та райкоми КП(б)У західних областей все ще слабо ведуть роботу з виховання та висування кадрів із місцевого населення [2, с. 396]. Виходячи з цього, пленум серед іншого постановив, щоб у лекціях ширше висвітлювати ленінську політику дружби народів, історичне значення дружби російського та українського народів, пропагувати ідеї соціалістичного інтернаціоналізму та радянського патріотизму; в лекційній пропаганді гостріше викривати реакційну сутність буржуазного ладу та його ідеології – космополітизму та націоналізму [2, с. 403-404]. Отже, боротьба з космополітизмом у 1951 р. знайшла своє відображення й у документах ЦК КП(б)У.

Неприйняття та перешкоджання радянзації західних областей (приєднані до УРСР у 1939 р.) змушувало український радянський уряд переміщати туди керівні кадри зі східних областей УРСР. Навіть у 1952 р. у постановах пленуму «Про стан та заходи щодо покращення підготовки, підбору, виховання та розподілу керівних партійних та радянських кадрів в українській партійній організації» можна побачити серед інших такі постанови: «Рішуче покінчити з неправильною орієнтацією деяких партійних органів західних областей на отримання кадрів тільки зі

східних областей. Повсякденно виховувати кадри в дусі революційної пильності та нещадної боротьби з рештками українських буржуазних націоналістів – найлютіших ворогів радянського народу, агентів американо-англійських імперіалістів» [2, с. 424].

Незважаючи на те, що у конституції 1936 р. є пункт про вихід республік зі складу Радянського Союзу, партійне керівництво у постанові пленуму ЦК компартії України (26-27 квітня 1960 р.) «Про стан ідеологічної роботи в Україні та заходах з її покращення» нагадувало про те, що СРСР монолітна неподільна країна: «чудових результатів досягли трудящі Радянської України – складової та невід'ємної частини Радянського Союзу» [2, с. 704]. Наступні рядки висвітлюють усю сутність національної політики радянської влади та її реалізації на території УРСР за часів М. С. Хрущова: «Однією з найважливіших завдань партійних організацій є інтернаціональне виховання трудящих України, виховання їх в дусі любові та глибокої поваги до великого російського народу та всім братнім народам Радянського Союзу. Уся ідеологічна робота повинна сприяти подальшому зміцненню дружби народів, зближенню соціалістичних націй. Необхідно вести непримиренну боротьбу проти аполітичності, націоналізму та космополітизму, проти розтлінної буржуазної ідеології, особливо українського буржуазного націоналізму, проти пережитків капіталізму в свідомості людей, залишків паразитичних елементів, антигромадських й аморальних вчинків, релігійних забобонів» [2, с. 709]. Але поряд із цим пленум постановляє зобов'язати партійні організації, творчі союзи та культпросвітзаклади ширше розгорнути підготовку до Декади української літератури та мистецтва в Москві, вище підняти рівень української соціалістичної культури.

XXII з'їзд Компартії України, який відбувся 27-30 вересня 1961 р. у Києві, підкреслив важливість «повного подолання у наших людей залишків буржуазних поглядів і звичаїв, і передусім проявів українського буржуазного націоналізму і космополітизму» [2, с. 737].

На пленумі ЦК Компартії України, який відбувся 9-11 серпня 1962 р. в Києві йшлося про те, що український народ «у єдиному строю зі всіма братніми народами СРСР

самовіддано веде боротьбу за здійснення грандіозних планів будівництва комунізму», але, разом з цим, у царині пропаганди мало зорганізується лекцій про дружбу народів, радянський патріотизм і соціалістичний інтернаціоналізм, недостатньо викривається та засуджується буржуазна ідеологія [2, с. 766-767]. На XXII з'їзді КПРС у 1961 р. М. С. Хрущов оголосив: «В СССР сложилась новая историческая общность людей различных национальностей, имеющих общие характерные черты – советский народ». На республіканському рівні відразу підхопили нову хвилю створення «нової людини» у постанові пленуму «Про хід виконання державного плану четвертого року семирічки та завдання з подальшого покращення керівництва промисловістю та будівництвом» у частині Про завдання партійних організацій України з подальшого посилення ідеологічної роботи у світлі рішень XXII з'їзду КПРС зазначається: «Зобов'язати обкоми, міськкоми, райкоми партії та первинні партійні організації посилити виховання трудящих у дусі радянського патріотизму, соціалістичного інтернаціоналізму та дружби народів СРСР. При проведенні ідеологічної роботи необхідно усіма засобами підкреслювати новий етап у розвитку національних відносин у СРСР, які характеризуються подальшим зближенням націй і досягнення їх повної єдності. Партійні організації повинні рішуче виступати проти тенденцій національної обмеженості та виключності, проти консервативних традицій та звичаїв, проти будь-яких пережитків українського буржуазного націоналізму. Обов'язок партійних організацій, усіх комуністів розказати трудящим історичне значення об'єктивного процесу зближення рівноправних народів Радянського Союзу, взаємозбагачення їхніх культур, як зиницю ока берегти і надалі укріплювати непорушну братську дружбу всіх народів нашої Вітчизни» [2, с. 773].

Слід зазначити, що радянська влада впроваджувала не тільки соціальні зміни в суспільстві, але мала за мету створення нової радянської людини. Цьому присвячена постанова пленуму ЦК Компартії України (1-2 липня 1963 р.) Виконання комуністичною партією України рішень червневого пленуму ЦК КПРС «Про подальший підйом

ідеологічної роботи» полягало у тому, що партійні організації України отримали цінний досвід політичної роботи в масах, більш ефективно використовували різні форми та методи виховання нової радянської людини, зосереджували головну увагу на питаннях формування наукового світогляду, трудового виховання, ствердження комуністичної моралі, посилили роботу зі людиноненависницькою буржуазною ідеологією, проявами буржуазного націоналізму, зокрема українського буржуазного націоналізму, зі пережитками минулого у свідомості людей. *«Нові високоідейні художні витвори наших майстрів літератури та мистецтва збагачують скарбницю багатонаціональної радянської культури»* – додається далі [2, с. 801-802]. Виховні настанови стверджують, що *«необхідно виховувати молодь у душі радянського патріотизму та соціалістичного інтернаціоналізму, на славних революційних і трудових традиціях старшого покоління нашого народу»* [2, с. 807]. Необхідно звернути увагу на той факт, що на цьому історичному етапі вже не вказується на якийсь конкретний народ. Термін «наш народ» треба читати як «радянський народ».

Загальні тенденції у партійному керівництві доби Л. І. Брежнєва, зокрема у національній політиці радянської влади, зображені у постанові пленуму ЦК Компартії України (17-18 квітня 1973 р.) *«Про завдання партійних організацій республіки щодо подальшого покращення роботи з кадрами у світлі рішень XXIV з'їзду КПРС»*. У ній йдеться: *«Заслухавши та обговоривши доповідь першого секретаря ЦК КП України товариша В. В. Щербицького «Про завдання партійних організацій республіки з подальшого покращення роботи з кадрами у світлі рішень XXIV з'їзду КПРС», пленум ЦК КП України відмічає, що комуністи, усі трудящі Української РСР одностайно схвалюють та підтримують внутрішню та зовнішню політику партії, плідну діяльність Центрального Комітету КПРС, Політбюро ЦК, Генерального секретаря ЦК КПРС товариша Л. І. Брежнєва у здійсненні історичних рішень XXIV з'їзду КПРС, під керівництвом Комуністичної партії та при повсякденній допомозі ЦК КПРС у братській сім'ї радянських народів, домагаються нових успіхів у*

розвитку економіки, науки та культури» [2, с. 991]. У таких умовах про диверсифікацію етнонаціональної політики не могла йти ніяка мова. Про обмін кадрами як засіб створення єдиного радянського народу зазначається: *«Значну кількість спеціалістів Українська РСР отримує з інших братських республік, у той же час багато випускників вишів і технікумів України направляються на роботу в різні райони країни. У постійному обміні кадрів між союзними республіками знаходять свій прояв переваги соціалістичної економіки, яка є єдиним народногосподарським комплексом, непорушна братерська дружба та єдність народів СРСР»* [2, с. 992].

У постанові пленуму ЦК Компартії України (Київ, 16-17 травня 1974 р.) *«Про завдання партійних організацій республіки щодо подальшого покращення ідеологічної роботи в світлі рішень XXIV з'їзду КПРС»* бачимо, що пленум вважає одним із важливіших завдань партійних організацій послідовне виховання трудящих у душі радянського патріотизму, пролетарського інтернаціоналізму, непорушної дружби народів Радянського Союзу. Далі йдеться про необхідність більш активно розкривати докорінні переваги соціалістичного ладу, життєву силу ленінської національної політики КПРС, зміцнювати у трудящих почуття загальнонаціональної гордості радянської людини, виховувати непримиренність до будь-яких проявів українського буржуазного націоналізму та сіонізму, національної обмеженості та місництва [2, с. 1020]. Також пленум зазначає, що художня інтелігенція республіки міцно стоїть на позиціях партійності та народності, вносить гідний внесок у розвиток соціалістичної культури українського народу, який становить органічну частину єдиної радянської культури [2, с. 1023].

Незважаючи на те, що вищевказані документи певною мірою є копією аналогічних КПРС, проте певні республіканські особливості присутні на їхніх сторінках. Із цього можемо зробити висновок, що резолюції та рішення з'їздів КПУ, конференції та пленуми ЦК є важливим інформативним джерелом для вивчення національної політики радянської влади в УРСР. Із цих документів видно, що з перших післявоєнних років і до закінчення доби «застою» національна політика радянсь-

кої влади не позбулася своєї тенденційності та догматичності. У рішеннях та постановах ми бачимо повсюдні комуністичні штампи ленінської національної політики, які повторювалися як мантра протягом цих десятиліть.

Перспективи подальшого дослідження теми полягають у вивченні національної політики радянської влади та її реалізації в Донбасі 1943-1982 рр. у різних сферах життя суспільства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898-1986) / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. – 9-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат. Т. 7-10. – 1986.
2. Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Том 2: 1941-1976 : [пер. с укр.] / Ин-т истории партии при ЦК Компартии Укр. – филиал Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС . – К. : Политиздат Украины. 1977.
3. Комуністична партія України: з'їзди і конференції / [В. Ф. Солдатенко, С. С. Діброва, В. П. Замковий та ін. ; за ред. Ф. М. Рудича та ін.], Ін-т політ. досліджень. – К. : Україна, 1991. – 477 с.
4. Етнонаціональна історія України в документах та матеріалах / ред. П. С. Сохань [та ін.]; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К. : [б. и.], 1997. – Вип. 1 / упоряд. І. О. Кресіна [та ін.]. – 1997. – 167 с.
5. Національні процеси в Україні. Історія і сучасність: Документи і матеріали: довідник: у 2 ч. / ред. В. Ф. Панібудьласка. – К. : Вища школа, 1997. Ч. 2 / упоряд. І. О. Кресіна, В. Ф. Панібудьласка. – К. : [б.в.], 1997. – 704 с.

Рецензенти: Котляр Ю. В., д.і.н., проф.
Smoliński Aleksander, dr hab., prof.

© Баликін І. І., 2014

Дата надходження статті до редколегії 27.06.2014 р.